

ТРАГЕДІЯ ГОЛОДОМОРУ 1932-1933 РР. В УКРАЇНІ МОВОЮ ВІТЧИЗНЯНИХ ТА ЗАРУБІЖНИХ ПРАВОВИХ ДОКУМЕНТІВ

Метою даної роботи є висвітлення історико-правових аспектів проблеми голодомору 1932-1933 рр. у сучасній вітчизняній історіографії; вивчення Голодомору 1932-1933 рр. в Україні через мову юридичних документів; дослідження трагедії голодомору 1932-1933 рр. як геноциду проти українського народу в різних державах світу.

1. Про історико - правовий аспект висвітлення проблеми голодомору 1932-1933 рр. у сучасній вітчизняній історіографії. Проблема радянських голодоморів переважно висвітлювалася у таких аспектах: соціологічному (чітко направлена проти селянства, якого було найбільше в українському суспільстві); регіональному (по областях, тодішньому адміністративному поділі, який у 30-х рр. XX ст. був іншим, і це може дещо сплутати недосвідченого дослідника); статистичному (у архівах реально знайти інформацію про плани радянських хлібозаготівель - що в результаті і стало реальною причиною масової смертності мільйонів людей); правовому (юридичні аспекти грубого порушення прав людини відповідно до чинного на той час міжнародного та вітчизняного права та ін.) та ін.

Той факт, що Голодомор 1932-1933 рр. організований і реалізований представниками радянської влади був свідомим та цілеспрямованим підтверджує і дослідження українського правознавця і дипломата В. Василенка, де висвітлені ключові питання правової оцінки геноцидного характеру Голодомору 1932–1933 рр. в Україні у контексті відповідності Конвенції ООН 1948 р. про попередження злочину геноциду та покарання за нього [2, с.16]. Основну увагу приділено обґрунтуванню наявності наміру тоталітарного комуністичного режиму частково знищити українську націю шляхом виморення голодом українських селян, які були її питомим складником. Розкрито механізм здійснення Голодомору, порушені питання відповідальності його ідеологів, організаторів, замовників та виконавців; обґрунтовується необхідність формально-юридичної оцінки Голодомору компетентними органами України для з'ясування всіх його обставин та негативних наслідків.- Василенко. Ці ж факти певною мірою описані і у праці Ю. Шаповала, В. Пристайка та В. Золотарьова «ЧК-ГПУ-НКВД в Україні: особи, факти, документи» [6].

Варто згадати і роботу Н. Свинаренко, де зазначається, що у 1932-1933 рр. в українських селах відбувалося постійне порушення конституційних людських прав: права на захист своєї особистості, на гідне медичне обслуговування та на елементарне задоволення фізіологічних потреб, порушення майнових прав [5].

Радянська держава в той час за першочергове завдання у селах ставила хлібозаготівлі понад усе, навіть ціною мільйонів людських життів. Порушення права на захист своєї особистості - це найперше, на що звертає увагу сучасна людина, аналізуючи матеріали архівів (відомості про реєстрації смертей, витяги з протоколів сільрад, розпорядження райвиконкомів, райкомів, доповідні записки уповноважених райкомів, акти огляду санітарних лікарів і т.д.) Будь-яку спробу щось заховати від активістів аби врятувати своє життя та життя дітей, активісти називали саботажем, спробою зірвати хлібозаготівлі. Став нормою того часу загрозливий санітарно-епідеміологічний стан у селах району, боротися з страшними інфекційними хворобами радянські чиновники не мали ні бажання, ні необхідних коштів. Іншими словами - якщо не виділялися державою кошти на задоволення потреб мільйонів людей у їжі, то про які витрати на гідну медицину може йти мова!

2. Голодомор мовою юридичних документів та пошуки винних, на думку представників сучасної вітчизняної історіографії, у найбільшій трагедії українського народу ХХ ст.. Радянська влада ретельно приховувала свої злочини. Навіть документи, що підтверджували фантастично високий рівень смертності сільського населення не можна комплексно розглядати по областях, бо по різних районах вони були втрачені у різний час - дуже багато документів було знищено у період гітлерівської окупації, коли люди виживали як могли, і не мали навіть чим розтоплювати пічки. Часто документи зберігалися у сирих і непристосованих для цього приміщеннях, коли дощі допомагали знищувати свідчення сталінських злочинів.

Голодомор 1932-1933 рр. мав, беззаперечно, штучний характер і призвів до загибелі мільйонів українців. Вина за цей злочин цілком лежить на найвищому партійному і державному керівництві СРСР і ВКП(б), передусім на Й. Сталіні. Повну міру моральної вини за Голодомор несуть також наступні за Сталіним покоління найвищого радянсько-компартійного керівництва, які намагалися приховати цей масовий злочин сталінського режиму [3, с.23].

Тема Голодомору 1932-1933 рр. замовчувалася десятиріччями. Книги реєстрації смертей за 1932-1933 рр. та інша документація того часу у всіх архівах України були недоступними для користування пересічним громадянам. Коли 1937 р. черговий перепис населення показав величезний дефіцит населення, керівництво Центрального статистичного управління було репресовано, а результати перепису на довгі роки заховано у спецховища. У СРСР заборона на інформацію про голод діяла до 1987 р.

Початком епохи голоду можна вважати 7 серпня 1932 р., коли з'явилась постанова ВЦВК й РНК СРСР «Про охорону майна державних підприємств, колгоспів і кооперативів та про зміцнення суспільної (соціалістичної) власності», котра у народі відома як «Закон про 5 колосків». Тисячі людей, у спробі врятуватися від голодної смерті, потрапляли до тюрми.

«Чорні дошки» - це форма покарання тих, хто не міг виконати повною мірою план хлібозаготівель, адміністративно-репресивний засіб колективного по-

карання, переважно використовуваним в Україні у 1932-1933 рр. Режим «чорних дошок» став одним із практичних механізмів Голоду, який всі дослідники називають головним інструментом геноциду. Згідно з цим режимом, обкоми та райкоми партії вносили цілі райони, населені пункти, колгоспи, сільські ради на так звані «чорні дошки», що призначало блокування їх спецзагонами та військами, заборону виїзду населення за межі цих територій та вилучення всього продовольства, а також повну заборону торгівлі. Тобто, перебування людей, що мешкали у певному населеному пункті, внесеному до «чорної дошки» означало створення на тій території умов, абсолютно несумісних з елементарним виживанням.

Першим кроком у напрямі припинення репресивного вилучення продовольства в селян стала таємна директива-інструкція від 8 травня 1933 р. за підписами Сталіна і Молотова, адресована «всім партійно-радянським працівникам, органам ОГПУ, суду і прокуратурі» - той документ орієнтував на припинення масових репресій: «Настав момент, коли ми вже не маємо потреби у масових репресіях, які, як відомо, торкаються не лише куркулів, а й одноосібників і частини колгоспників», знесилені голодом та ізольовані у своїх селах селяни вже не становили загрози режимові, директива передбачала припинення масових виселень, «упорядкування» арештів та «розвантаження» місць ув'язнення [2, с.15].

А далі йде помітна лібералізація законодавчої бази, за якою жило тодішнє колгоспне селянство. Зокрема, констатує В. Василенко, у другій половині 1933 р. - на початку 1934 р. ЦК ВКП(б) та РНК СРСР ухвалили низку постанов, спрямованих на поліпшення умов праці і життя в колгоспах. Ці акти, зокрема, передбачали відмову від нереалістичних квот хлібозаготівель та свавільних методів вилучення зерна, встановлення нового порядку видачі авансів за участь у збиральних роботах (10 червня 1933 р.), нормативне закріплення права колгоспників мати корову, дрібну худобу та птицю (20 червня 1933р.), заборону додаткових зустрічних планів колгоспам, які виконали встановлені планові завдання (2 серпня 1933р.), надання допомоги безкорівним колгоспникам у придбанні корів (10 серпня 1933 р.) тощо [2, с.15].

Підводячи підсумки і надаючи правову оцінку Голоду 1932-1933 рр., Василенко вказує, що сьогодні в жодної неупередженої людини, яка має хоч крихту совісті і людського співчуття, не виникає сумнівів щодо правомірності оцінки цілеспрямованого вбивства голодом мільйонів українських селян у 1932-1933 рр. як злочину проти людяності під назвою «винищення», масове вимирання українців, яке сталося у 1932-1933 рр., є тяжким міжнародним злочином, незалежно від того, кваліфікувати його як геноцид чи як винищення [2, с.15].

Важливо також відмітити і те, чому ж не всі історики і не всі країни світу визнають Голодомор 1932-1933 рр. геноцидом проти українського народу.

Життя кожної людини на цій землі є безцінне. Та багатьом жителям українських сіл у 1932-1933 рр. не поталанило: через непомірні хлібозаготівлі дер-

жава кинула селян напризволяще (задовольняти навіть природну потребу у їжі не було чим, а держава при цьому дистанціювалася, і спиняти смерті голодних селян не мала наміру). Як на мою думку, для політиків того часу, соціально-економічне життя радянської України було звичайною грою, де нещасним селянам фактично відводилася тільки роль жертви. Врятувати від неминучої смерті цих людей мали б хіба що більш заможніші родичі з міст, якщо ж, звичайно, такі родичі були, якщо селянські родини були нечисельні чи створені на початку 30-х рр. XX ст. і т.д. Хоча у містах люди теж голодували, продуктові пайки пересічним робітникам та службовцям були регулярними, але скромними... Та все ж ярма хлібозаготівель містяни не несли, на відміну від колгоспного селянства та одноосібників, яких звинувачували радянські чиновники у всіх бідах радянського народу...

Харківський історик С.Ю. Іванов стверджує, що на сьогоднішній день точна кількість жертв Голодомору не встановлена. Історики приводять різні дані, що коливаються від 3 до 10 млн. чоловік. Згідно державній науково-демографічній експертизі проведений у 2010 р., безпосередньо під час Голодомору померло майже 4 млн. осіб [4, с.34]. Отже, під прикриттям проведення хлібозаготівель, боротьбою зі спекуляцією, розкраданням державного майна і шкідництвом уряд видавав закони, що фактично узаконювали фізичне знищення українського селянства. Традиційно багатодітні селянські родини позбавляли запасів їжі і штучно створювали умови несумісні з елементарним рівнем виживанням. Як констатує С.Ю. Іванов у одній із своїх робіт, правовий нігілізм сталінської тоталітарної диктатури, уособленням якого у концентрований формі стали антиселянські закони 1932 – 1933 рр. переконливо доводять, що Голодомор став одним з наймасштабніших злочинів проти людяності у сучасній історії людства, який за всіма ознаками можна кваліфікувати як геноцид проти українців як нації та селян як класу [4. с.35].

На думку М.М. Антонович, оскільки комуністична партія радянського союзу більше не існує, а комуністична партія України на час написання статті була чинна й активно діяла, було б логічним притягти її до відповідальності, покарання за Голодомор допоможе Україні подолати її тоталітарне комуністичне минуле і виконати своє зобов'язання згідно з Резолюцією ПАРЄ 1481 щодо необхідності міжнародного засудження злочинів тоталітарних комуністичних режимів [1].

3. Визнання трагедії голодомору 1932-1933 рр. в Україні як геноциду проти українського народу в Україні та в ін. державах світу. Важлива подія сталася 22 травня 2009 р., коли СБУ порушила кримінальну справу за ознаками злочину, передбаченого частиною 1 статті 442 Кримінального кодексу України за фактом здійснення Геноциду в Україні у 1932-1933 рр., внаслідок чого загинуло мільйони людей. У листопаді названо звинувачених по справі, першим з яких фігурував Йосип Сталін. 5 січня 2010 р. тодішній чинний президент України Віктор Ющенко заявив, що Генеральна прокуратура України передала спра-

ву до суду. 12 січня 2010 р. Апеляційний суд Києва почав розгляд справи. Під час судового розгляду було виявлено, що одіозні радянські партійні та державні діячі - Сталін, Молотов, Косіор, Каганович, Постишев, Чубар, Хатаєвич вчинили злочин геноциду, відповідно до частини 1 статті 442 Кримінального кодексу України (геноцид), який відповідно до Конвенції ООН від 26 листопада 1968 р. не має терміну давності, та закрито кримінальну справу на підставі пункту 8 частини 1 статті 6 Кримінально-процесуального кодексу України, у зв'язку зі смертю обвинувачених [7].

28 листопада 2006 р. Верховною Радою України було ухвалено закон «Про Голодомор 1932-1933 років в Україні», який визначає події 1932-1933 років як геноцид українського народу.

Голодомор в Україні 1932-1933 рр.. офіційно визнали геноцидом українського народу наступні держави: у 1993 р. - Естонія; у 2003 р.- Ватикан і Угорщина; у 2005 р. - Грузія і Литва; у 2006 р. - Україна і Польща; у 2007 р. - Еквадор, Колумбія, Парагвай, Перу; у 2008 р. - Австралія, Канада, Латвія, Мексика; у 2017 р.- Португалія; у 2018 р. - США; у 2022 р. - Бразилія, Ірландія, Молдова, Німеччина, Чехія, Румунія; у 2023 р. - Бельгія, Болгарія, Хорватія, Велика Британія, Італія, Ісландія, Люксембург, Нідерланди, Словаччина, Словенія, Велика Британія Уельс, Франція; у 2024 - Швейцарія[7]. Свої рішення вони підтвердили резолюціями, заявами, ухвалами, деклараціями на законодавчому рівні.

До прикладу, 4 жовтня 2018 р. сенат Сполучених Штатів Америки одно-стайним рішенням ухвалив двопартійну резолюцію, в якій Голодомор 1932-1933 рр. визнається геноцидом українського народу, а від 12 грудня 2018 р. Палата представників Конгресу Сполучених Штатів одноголосним рішенням ухвалила резолюцію, де Голодомор 1932-1933 рр.. визнається штучно створеним та трактується як геноцид українського народу [7].

Висновки. Проблема голодомору 1932-1933 рр. в Україні має різні площини дослідження, і юридична площина є саме тією, яка допоможе сучасним українцям краще зрозуміти бачення цієї страшної трагедії нашого народу очима сучасної світової спільноти. Всі дії тодішнього сталінського керівництва, в тому числі і юридичні, по відношенню до українського селянства, яке було залишене на межі вимирання, інкримінуються як злочини проти людства, що не мають терміну давності. А за сукупним ознаками злочинів, масовістю, злочинному ненаданню допомоги, голодомор 1932-1933 рр. визнано геноцидом проти українського народу.

1. Антонович М.М. *Юридична відповідальність за Голодомор 1932–1933 років в Україні згідно з міжнародним і національним правом.* – К.: ВД «Києво-Могилянська академія», 2009. – 360 с.
2. Василенко В. *Голодомор 1932-1933 рр. в Україні як злочин геноциду. Правова оцінка* // Київ, Вид-во Олени Теліги, 2009. С.1-54.
3. *Голодомор - геноцид українського народу (1932-1933).* Київ: Вид-во Олени Теліги. 2008. 25 с.

4. Іванов С.Ю. Нищення українського села Голодомором 1932 – 1933 рр.: злочинні закони радянської влади // *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2022, Вип.71. С.32-37. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.71.4>
5. Свинаренко Н.О. Про порушення прав людини в українському селі у 1932-1933 рр.. у Харківській області: історичні аспекти // *Вісник науки та освіти. «Наукові перспективи»*. - Вип. №1(1). 2022. – С.259-271. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2022-1\(1\)](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2022-1(1))
6. Шаповал Ю., Пристайко В., Золотарьов В. ЧК-ГПУ-НКВД в Україні: особи, факти, документи / Ред. Т. Хорунжа. НАН України. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського; Служба Безпеки України. – К.: Абрис, 1997. – 608 с.
7. Голодомор 1932-1933 рр. В Україні. Матеріал з Вікіпедії. URL : [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D1%80_%D0%B2_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96_\(1932%E2%80%941933\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D1%80_%D0%B2_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96_(1932%E2%80%941933)) (дата доступу 06.02.2025 р.).

Наталія СВИНАРЕНКО. Трагедія голодомору 1932-1933 рр. в Україні мовою вітчизняних та зарубіжних правових документів

Автор звернула увагу на важливість правового аспекту висвітлення проблеми голодомору 1932-1933 рр. в Україні у сучасній вітчизняній історіографії. Метою даної роботи є висвітлення історико-правових аспектів проблеми голодомору 1932-1933 рр. у сучасній вітчизняній історіографії; вивчення голодомору 1932-1933 рр. в Україні через мову юридичних документів; дослідження трагедії голодомору 1932-1933 рр. як геноциду проти українського народу в різних державах світу. Зазначено, що всі дії тодішнього сталінського керівництва, в тому числі і юридичні, по відношенню до українського селянства, яке було залишене на межі вимирання, інкримінуються як злочини проти людства, що не мають терміну давності. За сукупною складністю, масовістю трагедії, оцінкою юридичних дій сталінського керівництва доведено, що голодомор 1932-1933 рр. мав штучний характер і всі ознаки геноциду проти українського народу.

Згадано про важливе значення у вивченні цієї тематики досліджень В. Василенка, Н. Свинаренко, С.Ю. Іванова, М.М. Антонович та ін. Зазначено, що книги реєстрації смертей за 1932-1933 рр. та інша документація того часу у всіх архівах України були недоступною для користування навіть спеціалістам, у країні рад абсолютна заборона на інформацію про голод діяла до 1987 р., радянській владі було що приховувати від свого народу. Проаналізована у хронологічному порядку динаміка розповсюдження інформації про голодомор 1932-1933 рр. в Україні як геноцид проти українського народу у представницьких та законодавчих органах влади різних держав світу, зазначено роки визнання цієї події геноцидом. Констатовано, що для історії становлення незалежної України велике значення має ухвалений 28 листопада 2006 р. Верховною Радою України закон «Про Голодомор 1932-1933 років в Україні», який визначає події 1932-1933 років як геноцид українського народу.

Ключові слова: голодомор 1932-1933 рр. в Україні, «Закон про 5 колосків» від 5 серпня 1932 р., директива-інструкція від 8 травня 1933 р., юридична відповідальність, винуватці голодомору, радянське партійне державне керівництво.

Nataliia SVYNARENKO. The Tragedy Of The Holodomor Of 1932-1933 In Ukraine In The Language Of Domestic And Foreign Legal Documents

The author drew attention to the importance of the legal aspect of covering the problem of the Holodomor of 1932-1933 in Ukraine in modern domestic historiography. The purpose of this work is to cover the historical and legal aspects of the problem of the Holodomor of 1932-1933 in modern domestic historiography; study the Holodomor of 1932-1933 in Ukraine through the language of legal documents; study the tragedy of the Holodomor of 1932-1933 as a genocide against the Ukrainian people in different countries of the world. It is noted that all the actions of the then Stalinist leadership, including legal ones, in relation to the Ukrainian peasantry, which was left on the verge of extinction, are incriminated as crimes against humanity that have no statute of limitations. Based on the overall complexity, massiveness of the tragedy, and the assessment of the legal actions of the Stalinist leadership, it is proven that the Holodomor of 1932-1933 was artificial in nature and had all the signs of genocide against the Ukrainian people.

The importance of the studies of V. Vasylenko, N. Svynarenko, S.Yu. Ivanova, M.M. Antonovych and others in the study of this topic is mentioned. It is noted that the death registration books for 1932-1933 and other documentation of that time in all archives of Ukraine were inaccessible for use even by specialists, in the country of the Soviets an absolute ban on information about the famine was in effect until 1987, the Soviet authorities had something to hide from their people. The dynamics of the dissemination of information about the Holodomor of 1932-1933 in Ukraine as genocide against the Ukrainian people in the representative and legislative bodies of various states of the world are analyzed in chronological order, the years of recognition of this event as genocide are indicated. It is stated that for the history of the formation of independent Ukraine, the law «On the Holodomor of 1932-1933 in Ukraine», adopted by the Verkhovna Rada of Ukraine on November 28, 2006, which defines the events of 1932-1933 as genocide of the Ukrainian people, is of great importance.

Keywords: Holodomor of 1932-1933 in Ukraine, «Law on 5 Ears of Wheat» of August 5, 1932; directive-instruction of May 8, 1933; legal responsibility, perpetrators of the Holodomor, Soviet party state leadership.